

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ СИСТЕМИ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація

В статті розглядається роль системи освіти в процесі розвитку суспільства. Представлені детермінанти соціального запиту в залежності від типологічних характеристик суспільства. Визначено роль інформаційних технологій в розвитку української системи освіти на перехідному етапі.

Суспільства, що знаходяться на етапі політичних та економічних перебудов характеризуються пошуком нової ролі системи освіти, від якій характеристик якої багато в чому залежить стійкість та цілісність суспільства в майбутньому. Ця закономірність визначається об'єктивною роллю й соціальним статусом системи освіти, які дозволяють в тому чи іншому ступені визначати майбутні характеристики суспільства як системи.

Метою даної статті є розкрити соціальну роль системи освіти на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій.

Аналіз поняття «освіти» у соціальному аспекті дозволяє характеризувати його як процес передачі накопичених поколіннями знань та культурних цінностей.

У свою чергу, освітні системи, у цьому ж контексті являють собою соціальні інститути, які здійснюють цілеспрямовану підготовку молодого покоління до самостійного життя в сучасному суспільстві [1, 66].

Таким чином, соціальна роль системи освіти є подвійною: вона полягає як у відтворенні суспільства як системи із заданими характеристиками, так і в забезпеченні можливості кожному індивіду стати членом суспільства за допомогою соціалізації й активно впливати на його розвиток.

У другому випадку освіта визначається як засіб трансляції культури, опановуючи яким людина не тільки адаптується до умов постійно мінливого соціуму, але й стає здатною до неадаптивної активності, що дозволяє виходити за межі заданого, розвивати власну суб'єктивність та збільшувати потенціал світової цивілізації [2, 45].

Однак, поряд із загальноприйнятими, існує й специфічна, латентна функція системи освіти як соціального інституту. Вона полягає у відтворенні соціальної структури суспільства.

Освіта як соціально контрольована соціалізація неминуче випробує на собі вплив соціальної структури суспільства в зв'язку з тим, що різні соціальні верстви та професійні групи мають різні уявлення про «ідеального суб'єкта» – члена суспільства. І, відповідно, вони висувають різні вимоги до системи освіти та організації соціального досвіду підрастаючих поколінь.

При цьому існує одна особливість: характеристики системи освіти у суспільстві задаються звичайно «зверху», тому що представники вищих страт найбільшою мірою зацікавлені в збереженні стійкості поточної структури суспільства.

Таким чином, в динаміці процес відтворення стратифікаційної структури суспільства виглядає так (рис.1).

Соціалізація особистості

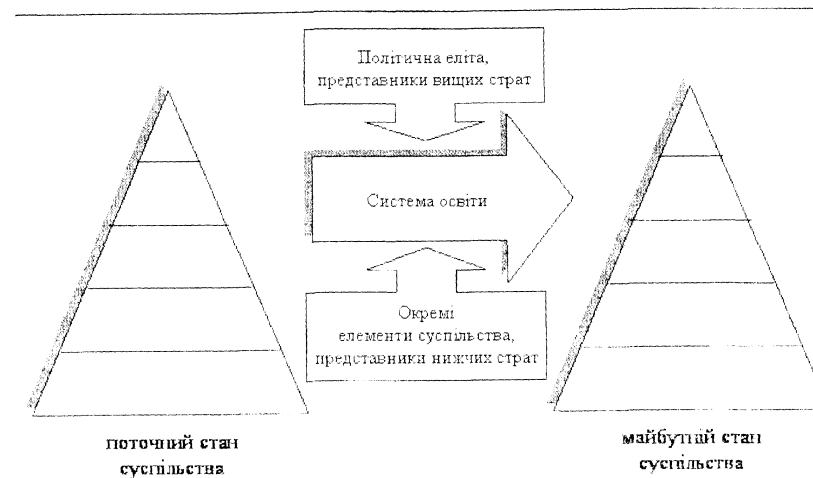

Рис. 1. Динамічне відтворення стратифікаційної структури суспільства

Характеристики системи освіти як одного з найважливіших соціальних інститутів, що забезпечують стійкість стратифікаційної структури суспільства, визначаються представниками вищих страт, інтереси яких представляє політична еліта. У свою чергу, представники нижчих страт адаптуються до «впливу зверху» і, у залежності від ступеня демократичності суспільства, можуть переміщатися по вертикалі соціальної ієрархії, використовуючи як трамплін, у тому числі, й освіту.

Для більш детального розгляду формування соціальних характеристик системи освіти скористаємося методологічною концепцією Т. Парсонса, який визначив потребу у самозбереженні як фундаментальний принцип існування будь-якої відкритої системи, у тому числі й суспільства.

Згідно з концепцією Т. Парсонса, головною умовою самозбереження суспільства як системи є обов'язкове виконання декількох функцій:

1. По–перше, суспільство повинне адаптуватися до навколишнього середовища, реагувати на його зміни. При цьому адаптація не повинна

бути пасивною, що сприяє збереженню якісної визначеності суспільства.

2. Друга функція – цілевизначення, яка протилежна адаптації й обумовлена об'єктивною здатністю суспільства підтримувати свою цілісність шляхом формування єдиних цілей своїх частин.
3. Третьою функцією є підтримка зразка, тобто здатність системи відтворювати свої елементи і зберігати внутрішню структуру.
4. І остання функція – інтеграція, характеризує здатність системи інтегрувати новотвори, які неминуче виникають в процесі його розвитку, підкоряти їх своїй логіці.

У сукупності ці функції забезпечують стійкість і самовідтворення суспільства як системи.

Елементи суспільства як системи, на думку Парсонса, несуть корисне навантаження, виконуючи одну з вищенаведених функцій. Виходячи з цього, функціональним навантаженням економічних інститутів є адаптація, політичних – цілевизначення, а системи освіти – підтримка зразка. Не останню роль грає система освіти й у виконанні функції інтеграції.

Таким чином, роль системи освіти у забезпеченні самовідтворення суспільства полягає у збереженні встановленого порядку речей, свого роду «консервації» існуючої соціальної організації.

Однак чітке виконання заданої функції можливо тільки в стабільні періоди розвитку суспільства. Перехідні ж суспільства характеризуються неможливістю виконання повною мірою функції збереження соціальної структури.

У перехідні періоди ідеологічна невизначеність, соціально-політична мінливість, різка соціальна диференціація суспільства істотно впливають на систему освіти як соціально-контрольовану соціалізацію.

З погляду визначення завдань системи освіти, важливо те, що в стабільному суспільстві інтереси, можливості різних соціальних верств,

професійних і вікових груп відносно гармонізовані, що визначає їхню зацікавленість у підтримці стабільності.

У нестабільному суспільстві, що змінюється, для якого характерні перехід від одного типу до іншого чи істотна зміна структури усередині одного типу, ситуація принципово інша. У ньому відсутній соціальний консенсус, тобто інтереси різних соціальних, професійних і навіть вікових груп не збігаються і суперечать один одному. Таким чином, суспільство, що змінюється, не в змозі ставити реальні й адекватні завдання перед системою освіти, тому що воно не має сталого уявлення про ідеального соціального суб'єкта та стійкий сценарій свого розвитку, воно лише намагається визначити свої цінності та їх ієрархію, сформувати нові й ідеологічні установки.

Отже, першочерговим завданням забезпечення життєздатності суспільства в перехідному періоді є умова досягнення стійкості, а потім – контрольованого відтворення його структури.

У перехідні періоди система освіти колишньої якості грає менш важливу роль, тому що вона не є чинником забезпечення стабільності суспільства в цілому та його елементів, зокрема. У подібні періоди у суспільстві починають домінувати цінності більш нижнього рівня ієрархії (згідно з класифікацією потреб за А. Маслоу), спрямовані на досягнення цілей виживання, а не розвитку, що істотно знижує соціальний статус системи освіти.

У процесі придбання стійкості перехідним суспільством можливі два варіанти стабілізації:

- актуалізація функції цілевизначення, тобто регламентація політичними інститутами основних характеристик нового стану суспільства – стабілізація «зверху»;
- або запуск механізмів самоорганізації, тобто актуалізація інтеграційних процесів у суспільстві і формування на цій основі нових соціальних

інститутів, цілі яких адекватні внутрішньому стану суспільства та характеристикам зовнішнього середовища – стабілізація «знизу».

Перший випадок можливий тоді, коли первинну умову стабілізації суспільства досягнуто – визначена його керуюча підсистема. Тоді рішення статусної групи, що здійснює політичну владу, стають обов'язковими для індивідів, які залучені у соціальні відносини. Ці рішення можуть бути інституалізовані як демократичним, так і тоталітарним шляхом, у залежності від рівня розвитку суспільної свідомості.

У випадках, коли інститут політичної влади знаходиться в процесі стабілізації, у суспільстві в цілому та в системі освіти зокрема «включаються» механізми самоорганізації. Виникенню процесів самоорганізації в суспільстві сприяє наявність необхідного числа «позитивних зворотних зв'язків», що визначається відсутністю жорсткого регламентуючого впливу керуючої підсистеми суспільства через її недостатню стабілізацію.

Це означає, що кожен індивід або соціальна група самостійно «ранжирують» фактор наявності освіти заданого рівня як необхідну умову збереження власної стійкості в цьому суспільстві. Існуючі і новоявлені освітні установи, реагуючи на «суспільне замовлення», формують нові характеристики освітнього процесу, адекватні стану суспільства, тобто сприятливі виживанню індивідів у поточних умовах.

Резюмуючи вищевикладене, можна виділити детермінанти соціального замовлення, характерні для різних станів суспільства як відкритої системи.

З погляду синергетики, суспільство, як і будь-яка відкрита система, що самоорганізується, може знаходитися в двох станах:

- стабільному, котре характеризується дією адаптаційних механізмів;
- та перехідному, що характеризується дією біфуркаційних, чи катастрофічних, механізмів [3, 46].

Перший стан характеризується стійкістю соціальної структури, тому що

вона дозволяє суспільству як системі реалізовувати функцію адаптації до зовнішнього середовища. У другому випадку соціальна структура суспільства перестає відповідати вимогам його зовнішнього і внутрішнього середовища, відбувається «зрив» адаптаційних механізмів і система переходить у новий стан. Сам по собі процес переходу приводить систему в нестабільний стан, що характеризується дією катастрофічних механізмів.

Стабільне суспільство, у залежності від характеру впливу керуючої підсистеми, може бути демократичним, або тоталітарним (рис. 2).

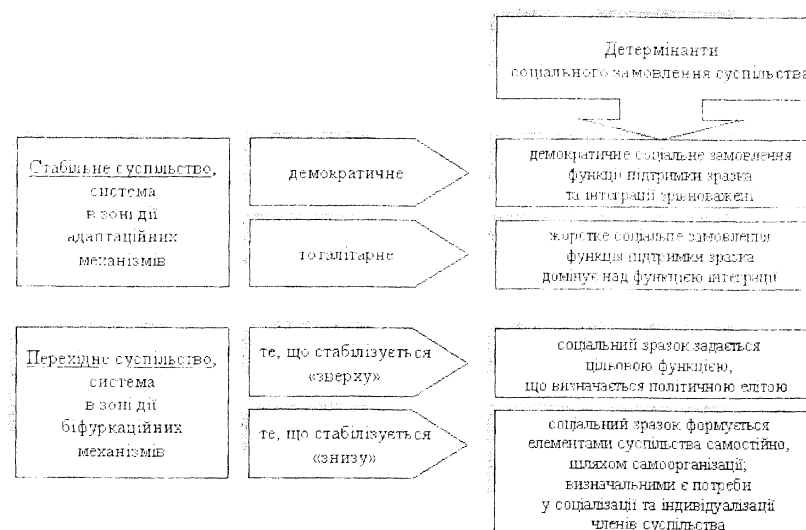

Рис. 2. Детермінанти соціального замовлення суспільств різних типів

У демократичному стабільному суспільстві параметри системи освіти визначаються демократичним соціальним замовленням, що характеризується урівноваженістю функцій підтримки зразка й інтеграції. Це означає, що суспільство відкрите для розвитку й сприйняття нового.

У тоталітарному суспільстві система освіти змушена виконувати жорстке соціальне замовлення, при цьому спостерігається домінування функції підтримки зразка над функцією інтеграції. Усі форми девіантного поведіння припиняються ще в «зародку» (рис. 2).

Перехідне суспільство являє собою систему, що прагне до стабілізації. При цьому процес стабілізації може бути ініційований як зверху, так і знизу. У першому випадку припускається, що політична еліта визначає цільову функцію, задаючи, таким чином, тип ідеального соціального суб'єкта. У другому випадку соціальне замовлення формується членами суспільства самостійно, шляхом самоорганізації.

Таким чином, детермінантами соціального замовлення суспільства, що формує параметри системи освіти, можна вважати рівень стабільності суспільства як системи і характер впливу керуючої підсистеми на реалізацію функції підтримки зразка.

В Україні, як у перехідному суспільстві, до дійсного моменту спостерігається зустрічний процес стабілізації, що реалізується одночасно як зверху, так і знизу. При цьому в процесі формування концепції «ідеального соціального суб'єкта» успадковуються моделі, властиві зовнішньому середовищу, а точніше іншим суспільствам, які більш успішно функціонують у зовнішньому середовищі. В цілому, можна сказати, що українське суспільство, нагромадивши необхідний потенціал «індивідуалізації», вступило у фазу «соціалізації».

Ця тенденція є об'єктивною, тому що перехідні суспільства в цілому, які мають недостатній економічний потенціал, а також окремі елементи цих суспільств, «тяжіють» до більш стійких суспільств – геополітичних центрів, якими для України є, у першу чергу, Європа (зокрема, Німеччина) та Росія.

До початку 2003 року процес зближення з обома центрами прискорився через відсутність можливості подальшого функціонування системи в заданому економічному і політичному режимі.

Інтеграція з цими геополітичними центрами, що планується на рівні вищих страт, означає формування соціальної структури українського суспільства, ідентичній структурі однорівневих елементів цих суспільств.

У цьому випадку система освіти, що припускає виконання функції підтримки зразка (а точніше, формування нового зразка), повинна будуватися шляхом формування соціального замовлення, характерного для суспільств із більш високим рівнем стійкості. Зрозуміло, що при формуванні соціального замовлення нового типу соціокультурна цілісність українського суспільства не повинна нівелюватися. Цьому сприяє й той факт, що згадаві геополітичні центри проводять демократичну політику у відношенні власних структурних елементів, тому що є багатокладними утвореннями. Відкритість же цих геополітичних центрів дозволяє реалізувати процес освітньої інтеграції.

Виходячи з обраної стратегії інтеграції, адекватної поточному стану українського суспільства, тенденції управлінського впливу і спрямованість процесів самоорганізації в цьому випадку збігаються.

Реалізація стратегії освітньої інтеграції можлива в рамках концепції відкритої освіти, що здійснюється дистанційним шляхом.

Концепція відкритої освіти стає актуальною на дійсному етапі розвитку суспільства, тому що:

- відкрита освіта сприяє переходу суспільства від постіндустріального типу до інформаційного;
- дає можливість реалізувати процес безупинної освіти, що відповідає потребам забезпечення стійкості індивідів у зовнішнім середовищі з високим рівнем мінливості;
- забезпечує процеси соціальної глобалізації.

Концепція відкритої освіти, що реалізується дистанційним шляхом, активно розвивається як у Європі, так і в Росії, про що свідчать наступні факти.

Дистанційна освіта в Європі в основному розвивається «відкритими»

університетами, що базуються за принципом волі залежно від вибору місця, часу та форм навчання. Висока якість знань забезпечується академічністю курсів, обліком потреб ринку і посиленням відповідальності того, кого навчають, за якість його знань, тому що він є основною контролюючою ланкою процесу навчання. Розвинута на Заході мережа відкритих університетів дозволяє студентам для вивчення обирати будь-які дисципліни, не декларуючи кінцеву мету їх вивчення, вивчати різні дисципліни у визначених університетах і при бажанні одержати сертифікат про вищу освіту, якщо необхідний перелік дисциплін є вивченим і зданим.

Основне завдання Європейської мережі відкритих університетів – це узгодження і взаємна акредитація навчальних дисциплін. При цьому, природно, у кожного університету залишається воля вибору форм навчання і навіть змісту матеріалу. Поява мережі відкритих університетів дозволяє забезпечити волю вибору місця, часу і форм навчання в більш широкому змісті. Студент може обрати університет для вивчення окремої дисципліни, виходячи з необхідних йому форм і часу навчання.

У січні 1987 р. була заснована Європейська Асоціація Університетів Дистанційного Навчання (ЄАУДН) з метою прискорення і підтримання створення європейської мережі дистанційного навчання на вищому рівні, що привело до створення Європейського Відкритого Університету на основі Мережі Європейських Відкритих Університетів (МЄВУ). До організації входять 17 відкритих університетів і факультетів в університетах з 15 країн. У 2000 році в цих установах ЄАУДН було зареєстровано близько 650000 студентів і працювало більш 3000 викладачів у 875 центрах навчання. Сукупний щорічний бюджет всіх установ – членів перевищував 1000 мільйонів єкю.

У свою чергу в 2000 році уряд Російської Федерації почав організацію робіт в області відкритої освіти. Метою створення системи відкритої освіти Російської Федерації стало забезпечення загальнонаціонального доступу до

освітніх ресурсів на основі широкого використання інформаційних освітніх технологій.

У зв'язку з цим був створений Російський державний відкритий університет як головна організація, яка поєднує інтелектуальний потенціал, учбово-методичні розробки і технології навчання ведучих російських вузів, наукових і інших організацій системи освіти. Він забезпечує:

- координацію навчально-методичної діяльності і використання інформаційних технологій у сфері дистанційного навчання на всіх рівнях одержання освіти;
- розвиток академічної мобільності в російській системі освіти;
- підготовку і перепідготовку кадрів в області організації дистанційного навчання і використання інформаційних технологій в освіті.

Тенденція розвитку дистанційної освіти актуалізувалася в цей час і в Україні. Створено ряд організаційних структур, розроблено технічне забезпечення процесу дистанційного навчання, формуються необхідні дидактичні технології.

Таким чином, існують усі передумови для освітньої інтеграції України як у російський, так і в європейський інформаційно-освітній простір у рамках концепції відкритої освіти із застосуванням дистанційних технологій.

Важливо, що процес інтеграції, проведений цілеспрямовано і керований «зверху», дасть можливість зберегти цілісність українського суспільства; у той час, як пущений «на самоплив» він може привести до його асиміляції. При цьому сам процес інтеграції є неминучим.

Не менш важливим є й формування економічних умов для використання потенціалу вітчизняних фахівців в умовах України, а не за кордоном. Тільки при дотриманні цієї умови можливе досягнення необхідного рівня стійкості українського суспільства при реалізації стратегії освітньої інтеграції.

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна сформулювати

ряд висновків:

1. Соціальна роль системи освіти полягає у відтворенні суспільства як системи з заданими характеристиками; а також у забезпеченні процесу соціалізації.
2. Латентною функцією системи освіти є точне відтворення стратифікаційної структури суспільства.
3. Реалізація системою освіти функції підтримки зростка ускладнена в перехідні періоди розвитку суспільства.
4. Детермінантами соціального замовлення, що задають параметри системи освіти в суспільствах різного типу, є рівень стабільності суспільства як системи і характер впливу керуючої підсистеми на реалізацію функції підтримки зростка.
5. Україна, як перехідне суспільство, що прагне до стабілізації, реалізує стратегію інтеграції із суспільствами, які характеризуються великим рівнем стійкості – великими геополітичними центрами, якими є Росія та Європейське Співтовариство.
6. В цей час в українському суспільстві існують передумови, що забезпечують інформаційно-освітню інтеграцію України у європейський та російський освітній простір.
7. Через те, що процес освітньої інтеграції українського суспільства активно реалізується не тільки «зверху», але й «знизу», важливою умовою є необхідність державного регулювання цього процесу з метою запобігання асиміляції українського суспільства.
8. Основною метою регулювання повинно стати формування економічних умов, що сприяють застосуванню отриманих знань і досвіду в умовах українського суспільства.

До подальших напрямків розробки на сьогодні можна віднести:

- ідентифікація сучасних напрямків розвитку системи освіти в Україні, що сприяють стабілізації українського суспільства;

- формулювання теоретичних та методичних аспектів дистанційного навчання;
- розробка дидактичних технологій дистанційного навчання;
- використання систем штучного інтелекту в процесі дистанційного навчання.

Література

1. Бордовская Н.В., Реев А.А. Педагогика. Учебник для вузов – СПб: Издательство «Питер», 2000. – 304 с. – (Серия «Учебник нового века»).
2. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В.А.Сластенина. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 192 с.
3. Моисеев Н.Н. Человек и ноосфера. – М.: Мол. гвардия, 1990. – 351 с.
4. Общая социология: учебное пособие / Под общ. ред. проф. А.Г.Эфендиева. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 654 с.